

Succes en falen van beleid en non-respons: een empirisch onderzoek naar het terugzenden van schriftelijke enquêtes door Nederlandse gemeenten¹

H. van Goor en B. Stuiver

1. Inleiding

Non-respons vormt een ernstig en hardnekkig probleem in survey-onderzoek. Het aantal respondenten neemt al decennia lang gestaag af. Dit geldt in het bijzonder voor mondelinge en telefonische interviews, niet voor schriftelijke enquêtes waar eerder van een stijging sprake is. Als verklaring voor dit verschil wordt wel gewezen op de geringere inbreuk op de privacy die schriftelijke enquêtes met zich mee zouden brengen, of op het vele onderzoek dat naar dit aanvankelijke 'zorgenkindje' is verricht (Steeh 1981; Goyder & Leiper 1985; Bethlehem & Kersten 1987: 140-141; Hox & De Leeuw 1993).

Onderzoek naar non-respons kan ruwweg in twee hoofdcategorieën worden onderverdeeld. Aan de ene kant zijn er onderzoekers die zoeken naar wegen om de respons te maximaliseren. Een goed voorbeeld van deze benadering is de 'Total Design Method' van Dillman (1978; 1991). In deze studies richt men zich vooral op 'manipuleerbare' variabelen (zoals lengte en vormgeving van de vragenlijst of *benaderingswijze van de respondent die tijdens de dataverzameling kunnen worden* gebruikt om tot een zo hoog mogelijke respons te komen. Aan de andere kant zijn er studies waarin gepoogd wordt om de vertekeningen die als gevolg van non-respons optreden, te beschrijven of te schatten. Nadat de mate van vertekening is vastgesteld, kan men trachten alsnog voor deze vertekeningen te corrigeren, bijvoorbeeld door herweging van de steekproef. Het vaststellen van en eventueel corrigeren voor non-respons vindt plaats nadat de gegevens zijn verzameld, dus tijdens de analysefase.

Beperken we ons verder tot deze laatste categorie studies, dan valt op dat het meeste onderzoek naar vertekeningen door non-respons beperkt blijft tot sociaal-demografische kenmerken, zoals leeftijd, geslacht of woonplaats, in onderzoek naar individuele respondenten (bijvoorbeeld Goyder 1987: 80-117), of tot beschrijvende kenmerken als bedrijfsomvang in onderzoek naar organisaties (bijvoorbeeld Cotton & Wonder 1982). Informatie over deze 'beschrijvende' of 'onafhankelijke' variabelen is vaak relatief gemakkelijk verkrijgbaar, maar dit zijn veelal niet de kenmerken die de onderzoeker het meest interesseren. De verdeling

van de kenmerken die centraal staan in een onderzoek, zoals houdingen en gedrag, in het algemeen de 'afhankelijke' variabele(n), is gewoonlijk onbekend. Dillman (1991: 229) stelt dan ook: 'it is usually impossible to compare respondents with nonrespondents on precisely those variables of most survey interest'. Het gevolg hiervan is dat bij pogingen om door herweging van de steekproef te corrigeren voor vertekeningen nagenoeg uitsluitend gebruik wordt gemaakt van demografische kenmerken. Dit betekent echter, dat men aanneemt dat de bereidheid om deel te nemen aan een onderzoek niet gerelateerd is aan de inhoudelijke vraagstelling van het onderzoek. Anders gezegd: men veronderstelt dat respondenten en niet-respondenten met dezelfde demografische kenmerken ook dezelfde antwoorden zullen geven op inhoudelijke vragen (Bradburn 1992: 395). Voor een onderzoek naar drink- en rookgewoonten betekent dit bijvoorbeeld dat men aanneemt dat vrouwelijke respondenten en non-respondenten niet verschillen naar alcohol- of tabaksconsumptie. Weinig is bekend over de houdbaarheid van deze aanname, maar gereede twijfels lijken op hun plaats (Schnell 1993).

In dit artikel presenteren we gegevens over non-respons in een schriftelijke enquête onder gemeenten naar de realisering van standplaatsen voor woonwagenbewoners. We verkeren in de gelukkige omstandigheid dat we uit onafhankelijke bron over gegevens beschikken over de 'beleidsprestaties' van de *individuele* gemeenten. We zijn dus in de tamelijk unieke positie om op individueel niveau een relatie te leggen tussen non-respons en onze centrale afhankelijke variabele: het succes of falen van het gevoerde gemeentelijke beleid. We zullen dan ook om te beginnen nagaan in hoeverre gemeenten die de vragenlijst wel, respectievelijk niet hebben teruggezonden, verschillen in de aard van hun beleidsprestaties. Daarnaast besteden we ook nog aandacht aan enkele 'demografische' kenmerken van gemeenten.

Vervolgens gaan we na in hoeverre eventuele vertekeningen door non-respons van invloed zijn op het verband tussen variabelen. Onderzoek hiernaar is begrijpelijkerwijze zeer schaars. Het weinige onderzoek dat beschikbaar is, komt bovendien tot tegenstrijdige uitkomsten, uiteenlopend van verwaarloosbare tot duidelijke effecten op de onderzoeksresultaten. De interpretatie van deze uitkomsten wordt bemoeilijkt door allerlei methodologische complicaties en tekortkomingen die dit type onderzoek veelal kenmerken.

Tot slot zullen we nagaan in hoeverre herweging een oplossing biedt voor eventuele vertekeningen in de uitkomsten. Ook hierover is weinig met zekerheid bekend. Omdat gegevens over *individuele* non-respondenten normaal gesproken ontbreken, zijn onderzoekers in geval van herweging genooddakt allerlei assumpties te maken, waarvan de houdbaarheid twijfelachtig is, zoals al is opgemerkt. Aangezien wij precies weten welke gemeenten de vragenlijst hebben gerecentreerd en welke niet, en we voorts uit onafhankelijke bron over gegevens over alle gemeenten beschikken, kunnen we de houdbaarheid van de gemaakte assump-

ties wel direct toetsen. Bovendien kunnen we veel nauwkeuriger dan de meeste andere onderzoekers nagaan wat de effecten van herweging op de resultaten zijn.

2. Non-respons en de afhankelijke variabele

Over non-respondenten is per definitie weinig of niets bekend. Dit geldt met name voor hun houdingen of gedragingen, vaak de centrale of afhankelijke variabelen in een onderzoek. Veel onderzoek naar non-respons heeft bovendien merkwaardig genoeg niet op non-respondenten betrekking, maar op vroege en late respondenten. Voorts kampen onderzoekers naar non-respons zelf vaak met non-respons. Uit de betrekkelijk summiere gegevens kan echter toch wel een – voorlopig – beeld worden gedestilleerd.

Een van de meest onderzochte factoren die van invloed zijn op non-respons, is de *belangstelling voor het onderwerp van onderzoek*. De bereidheid om aan een onderzoek deel te nemen hangt samen met de belangstelling voor het onderwerp. Naarmate men meer in het onderwerp is geïnteresseerd, neemt men vaker deel aan het onderzoek of zendt men vragenlijsten sneller terug (Clausen & Ford 1947; Rosenthal & Rosnow 1975; Goyder 1987; Dillman 1991). In het verlengde hiervan liggen de uitkomsten van onderzoek waaruit blijkt dat de *geïnvolveerdheid in de onderzochte activiteiten*, zoals bijvoorbeeld deelname aan verenigingsactiviteiten, eveneens van invloed is op responsgedrag: naarmate men actiever is, doet men vaker mee aan onderzoek (Larson & Catton 1959; Donald 1960; Rosenthal & Rosnow 1975).

Ook in andere opzichten verschillen respondenten en non-respondenten van elkaar. Zo constateerden Stinchcombe et al. (1981) dat weigeraars geheel andere *houdingen en meningen* hadden dan respondenten of moeilijk bereikbare personen. Respondenten en dan vooral degenen die snel reageren, hebben vaak niet alleen meer uitgesproken, maar ook meer positieve meningen dan late respondenten of non-respondenten (Pearl & Fairley 1985; Green 1991; Dalecki et al. 1993).

Respondenten en non-respondenten verschillen ook in hun *gedrag* van elkaar. Zo constateerde Fluttert (1980) in een onderzoek onder akkerbouwers in de Noordoostpolder dat respondenten significant vaker bezoek hadden gehad van de bedrijfsvoorlichter dan non-respondenten. In een onderzoek naar de aanpassing van studenten aan het universitaire leven vonden Ellis et al. (1970) dat late respondenten en non-respondenten minder goed presteerden, zowel in hun voorafgaande schoolloopbaan, als aan de universiteit. Aanwijzingen voor het feit dat non-respondenten minder goed presteren of functioneren treft men ook in ander onderzoek aan (Kirchner & Mousley 1963; Gannon et al. 1971). Deze studies suggereren dat goed presterende en succesvolle individuen vaker of sneller aan survey-onderzoek meedoen dan slecht presterende en falende personen. Het is aannemelijk dat personen die weinig succesvol zijn, meer geneigd zijn om deelname aan

een onderzoek te weigeren, omdat zij het onderzoek bedreigend vinden (vergelijk O'Neill 1979: 229). Deze veronderstelling wordt ondersteund door verschillen in bereidheid om deel te nemen aan onderzoek, waaronder (psychologische) experimenten, die Rosenthal en Rosnow (1975) in hun literatuuroverzicht vaststelden voor personen die verschillen in prestatiegerichtheid ('achievement motivation'), angstgevoelens en beduchtheid voor beoordeling ('evaluation apprehension'). Vermoedelijk zijn meer succesvolle personen meer prestatiegericht, minder angstig en verwachten zij positief beoordeeld te worden. Een meer coöperatieve houding tegenover onderzoek zou hier dan het gevolg van zijn.

Op basis van dit literatuuroverzicht komen verschillende factoren naar voren die non-respons beïnvloeden en *die – wat voor ons onderwerp van groot belang is – betrekking hebben op het inhoudelijke onderwerp dat in een onderzoek centraal staat*. Wij zullen onze aandacht hier vooral richten op het effect van 'prestaties' op non-respons. Daarnaast zullen we ook aandacht besteden aan de factor 'belangstelling voor het onderwerp'.

De tot dusverre genoemde studies hebben betrekking op individuen. Interviews worden echter ook gebruikt in onderzoek naar organisaties. In dat geval worden sleutelinformanten ondervraagd, die geacht worden de organisatie te representeren (Seidler 1974; Namenwirth et al. 1981). We kunnen ons afvragen of organisaties op dezelfde wijze reageren als individuen. Volgens Groves et al. (1992: 490) zouden organisaties van individuen verschillen in responsgedrag, omdat de beslissing om aan een onderzoek deel te nemen door formele regels en overwegingen zou worden bepaald (zie ook Faria & Dickinson 1992: 52). Namenwirth et al. (1981) concludeerden dat in hun onderzoek woordvoerders 'organisationele' in plaats van 'persoonlijke' antwoorden gaven op opinie vragen. Bovendien bleek slechts een minderheid van deze woordvoerders altijd het officiële standpunt van de organisatie te delen. We kunnen ons dus de vraag stellen of het verband tussen prestaties en belangstelling voor het onderwerp aan de ene kant en non-respons aan de andere kant ook opgaat als organisaties (of specifieke sleutelinformanten daarbinnen) worden benaderd in plaats van personen.

3. Onderzoeksvragen

Het onderzoek waaraan wij onze gegevens ontleen heeft betrekking op de gemeentelijke uitvoering van het nationale beleid inzake standplaatsen voor woonwagendwoners, zoals dat vanaf het einde van de jaren zeventig gestalte heeft gekregen. De centrale afhankelijke variabele in dat onderzoek wordt gevormd door de gemeentelijke beleidsprestaties (succes of falen van de beleidsuitvoering). Naast en onafhankelijk van een schriftelijke enquête onder gemeenten verzamelden we ook gegevens uit schriftelijke bronnen over de gemeentelijke taakstelling en over de mate en snelheid waarmee dit beleid werd uitgevoerd. Het betreft offi-

ciële provinciale rapporten (planoverzichten en voortgangsrapporten) aan de hand waarvan we voor elke gemeente afzonderlijk de voortgang in het beleid kunnen vaststellen. De volgende onderzoeksvragen komen aan de orde.

1. Centraal in ons onderzoek staat het verband tussen de beleidsprestaties (snelheid en mate van realisering van de plandoelen) van de gemeenten en non-respons. Retourneren succesvolle gemeenten de vragenlijst vaker dan minder succesvolle? Voorts besteden we aandacht aan de – veronderstelde – belangstelling van de gemeenten voor het onderwerp.
2. Naast de centrale afhankelijke variabele hebben we ook een vijftal ‘beschrijvende’ of ‘onafhankelijke’ variabelen uit de oorspronkelijke studie onderzocht: gemeentegrootte, politieke samenstelling van de gemeenteraad, urbanisatiegraad, taakstelling en ligging in centrum of periferie. Verschillen responderende gemeenten op deze vijf kenmerken van niet-responderende gemeenten? Twee variabelen zijn van speciaal belang, omdat zij vaak in verband worden gebracht met ‘prestaties’: omvang (zie bijvoorbeeld Gooding & Wagner 1985) en politieke samenstelling van de gemeenteraad (zie bijvoorbeeld voor Nederlandse steden Fried 1980).
3. Wat zijn de gevolgen van eventuele vertekeningen in non-respons voor het verband tussen variabelen? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen we correlatiecoëfficiënten, berekend voor de gemeenten die de vragenlijst terugzonden, vergelijken met die voor alle gemeenten in onze steekproef.
4. Ten slotte gaan we in op de vraag in hoeverre herweging een oplossing biedt voor eventuele vertekeningen ten gevolge van non-respons. Wij maken hierbij gebruik van ‘poststratificatie’, een veel gehanteerde herwegingstechniek (Holt & Smith 1979: 33; Bethlehem & Kersten 1987: met name 153-155).² Wij gaan hierbij in drie stappen te werk.
 - a. Om te beginnen zullen we een aantal variabelen selecteren om herwegingsstrata of -klassen te vormen.
 - b. Poststratificatie is gebaseerd op de veronderstelling dat de responskansen homogeen zijn binnen de herwegingsklassen (vergelijk bijvoorbeeld Holt & Smith 1979: 36-37). Dit houdt bijvoorbeeld in, zoals in de *Inleiding* al is opgemerkt, dat men er bij herweging voor geslacht vanuit gaat dat responderende vrouwen hetzelfde rook- en drinkgedrag vertonen als niet-responderende vrouwen; hetzelfde geldt uiteraard voor mannen. Hoewel de techniek staat of valt met deze assumptie van gelijke responskansen, is de empirische houdbaarheid ervan in feitelijk onderzoek zelden onderzocht, ondanks de vele twijfels die ertegen ingebracht kunnen worden (vergelijk Schnell 1993). Omdat bij herweging nagenoeg alleen ‘beschrijvende’ of ‘onafhankelijke’ variabelen worden gehanteerd, zullen wij nagaan of onze *afhankelijke* variabele (beleidsprestaties) verschillen in respons veroorzaakt *binnen* de categorieën van de onafhankelijke variabelen die wij voor herwe-

gingsdoeleinden gebruiken. Als dergelijke verschillen in respons optreden, dan zijn deze categorieën niet homogeen en is dus niet voldaan aan de assumptie van gelijke responskansen. En dat betekent weer dat pogingen om voor vertekeningen te corrigeren met behulp van onafhankelijke variabelen hooguit gedeeltelijk succesvol kunnen zijn.

c. Omdat we primair geïnteresseerd zijn in de gevolgen van herweging voor de inhoudelijke onderzoeksresultaten, zullen we onze aandacht richten op de verbanden tussen onze variabelen. Omdat men over non-respondenten normaal gesproken geen informatie heeft, vergelijken onderzoekers gewoonlijk gewogen en ongewogen respondenten. Dit is echter een onbevredigende procedure. Omdat de waarde van het verband in de oorspronkelijke steekproef onbekend is, ontbreekt er immers een *standaard*, waartegen de uitkomsten van de herweging kunnen worden afgezet. In ons onderzoek kunnen we een dergelijke vergelijking wel maken. We zijn dus niet alleen in staat om de uitkomsten van de analyses onder de gemeenten die de vragenlijsten retournerden voor en na herweging met elkaar te vergelijken, maar ook met die van de gemeenten in de oorspronkelijke steekproef. Wij zijn dus beter in staat dan de meeste onderzoekers om vast te stellen of herweging betere resultaten oplevert.

4. Het onderzoek

Procedure. De onderzochte gemeenten zijn in een twee-trapsprocedure geselecteerd. Eerst hebben we zes provincies geselecteerd, een met een betrekkelijk klein, drie met een middelmatig en twee met een groot aantal woonwagenbewoners. Alle gemeenten in deze provincies die in het eerste provinciale plan (opgesteld aan het eind van de jaren zeventig) de taak opgelegd hadden gekregen om een of meer woonwagencentra in te richten, werden in ons onderzoek opgenomen.³ In totaal werden 286 gemeenten voor onderzoek geselecteerd.

Op 27 januari 1987 werd de vragenlijst verzonden met een begeleidende brief en een retourenvelop (met antwoordnummer). Op de omslag van de vragenlijst was duidelijk zichtbaar een handgeschreven identificatienummer aangebracht. Op 11 maart werd een herinneringsbrief gezonden. Vanaf 16 april zijn de resterende gemeenten telefonisch benaderd, tenminste twee keer indien nodig. In juli is het veldwerk stopgezet.

Pas geruime tijd nadat de materiaalverzameling was beëindigd, ontdekten we dat de postertijen bij vergissing één enquête bij een verkeerde gemeente hadden bezorgd met een bijna identieke naam, die de vragenlijst retourneerde. Met alle andere gemeenten is wel contact gelegd, zodat non-respons in ons onderzoek – op dit ene geval na – bestaat uit weigeringen. Onduidelijkheden als gevolg van het onvermogen om een onderscheid te maken tussen ‘niet bereikbaar’ en ‘weigering’

die bij schriftelijke enquêtes vaak optreden, doen zich bij ons dus niet voor.

Van de 285 gemeenten waarmee contact is gelegd, zonden 71 de vragenlijst niet terug. Twee vragenlijsten werden oningevuld geretourneerd. Vier andere vragenlijsten die zeer onvolledig ingevuld werden teruggezonden, zijn eveneens tot de non-respons gerekend. De resterende gevallen, in totaal 208 (ofwel 73%), zijn door ons als respons geclassificeerd.⁴

Gegevens. Naast de vragenlijst zijn door ons gegevens verzameld uit andere bronnen. Voor het hier gerapporteerde onderzoek is – uitgezonderd uiteraard om de (non)-respons vast te stellen – uitsluitend van deze overige informatiebronnen gebruik gemaakt, zowel voor de gemeenten die de vragenlijst terugstuurden, als voor de gemeenten die dat niet deden.

Gegevens over de gemeentelijke taakstelling en over de gemeentelijke beleidsprestaties (de voortgang bij de uitvoering van de opgelegde taak) zijn ontleend aan provinciale rapporten.⁵ Gegevens over gemeentegrootte (aantal inwoners in 1986), politieke samenstelling van de gemeenteraad (percentage gemeenteraadszetels bezet door linkse partijen na de gemeenteraadsverkiezingen van 1986) en urbanisatiegraad zijn afkomstig uit statistische bronnen van het CBS. Gegevens over ligging in centrum of periferie zijn ontleend aan Van Engelsdorp Gastelaars et al. (1980).

5. Resultaten

Alvorens op onze onderzoeksvragen in te gaan presenteren we in tabel I een overzicht van de taken die aan alle 285 gemeenten waarmee wij contact hebben gelegd, zijn opgedragen in het eerste provinciale plan. Handhaving van een reeds bestaand centrum of de – meestal bescheiden – uitbreiding van een bestaand centrum waren slechts aan weinig gemeenten opgedragen: 24 en 17, ofwel 8 en 6%. De meeste gemeenten (240 of 84%) moesten nieuwe centra inrichten, uiteenlopend van een centrum met twee of drie standplaatsen tot meerdere centra met meer dan honderd woonwagendstandplaatsen.

Omdat gemeenten die een bestaand centrum dienen te handhaven, niets hoeven te 'presteren', zijn de meeste onderzoeksvragen op hen niet van toepassing. Vandaar dat wij deze 24 'niet-geïnvolveerde' gemeenten in de verdere analyses buiten beschouwing hebben gelaten. Alle verdere analyses zijn gebaseerd op de 257 gemeenten die ofwel een bestaand centrum dienden te vergroten, ofwel een of meer nieuwe centra dienden in te richten.⁶

Onze eerste onderzoeksvraag heeft betrekking op de relatie tussen beleidsprestaties en non-respons. Twee aspecten van de gemeentelijke beleidsprestaties zijn onderzocht: (1) de mate waarin de taakstelling op 1 januari 1988 was gerealiseerd; (2) de snelheid van realisering, gemeten in jaren vanaf het tijdstip van vaststelling

Tabel 1: Gemeentelijke taakstellingen in de eerste provinciale plannen

	<i>N</i>	(%)
Geen nieuwe taakstelling: handhaving van bestaand centrum	24	(8,4)
Vergroting van bestaand centrum	17	(6,0)
Een nieuw centrum	158	(55,4)
Twee nieuwe centra	43	(15,1)
Drie of meer nieuwe centra	39	(13,7)
Geen informatie over taakstelling	4	(1,4)
Totaal	285	(100,0)

van het eerste provinciale plan. Aangezien beide aspecten sterk zijn gecorreleerd ($r = -0,877$), hebben wij ze gecombineerd tot één maat voor beleidsprestaties: (1) taakstelling vroeg gerealiseerd (zeer succesvol); (2) taakstelling recentelijk gerealiseerd; (3) taakstelling slechts gedeeltelijk gerealiseerd; (4) niets gerealiseerd (zeer onsuccesvol).

Vragen over beleidsprestaties zijn bedreigend voor gemeenten die nog niet erg ver gevorderd zijn met de realisering van hun taakstelling. We verwachten dan ook dat gemeenten de vragenlijst minder vaak terugsturen, naarmate ze minder ver zijn met de realisering van hun taakstelling. Echter, de tijdsperiode die wij bestuderen is tamelijk lang, ongeveer negen jaar na de start van de eerste provinciale planperiodes.⁷ Het ligt voor de hand dat gemeenten die hun taakstelling al binnen enkele jaren hadden gerealiseerd, niet erg geïnteresseerd meer zijn in ons onderzoek. Snelheid van realisering heeft dan ook vermoedelijk een effect dat tegengesteld is aan de mate van realisering. Op basis van deze twee tegengestelde effecten verwachten we dat de respons het hoogst zal zijn voor beide middelste categorieën: gemeenten die hun taakstelling recentelijk volledig hebben gerealiseerd of die hun taakstelling slechts gedeeltelijk hebben gerealiseerd. Gemeenten die de hun opgelegde taak snel hebben uitgevoerd zullen de vragenlijst minder vaak terugsturen wegens gebrek aan belangstelling, terwijl gemeenten die in het geheel nog niets hebben gerealiseerd, minder vaak zullen reageren, omdat zij de vragenlijst bedreigend achten.

Zoals tabel 2 laat zien blijken onze verwachtingen inderdaad uit te komen. Matig succesvolle gemeenten (de beide middelste categorieën) sturen de vragenlijst het vaakst terug; zeer succesvolle en zeer onsuccesvolle gemeenten het minst, maar om verschillende redenen: zeer succesvolle gemeenten omdat zij niet erg meer in het onderzoek zijn geïnteresseerd, zeer onsuccesvolle gemeenten omdat zij zich door het onderzoek bedreigd voelen. Als gevolg hiervan is er dus sprake van een 'curvilineair' verband tussen beleidsprestaties en non-respons.⁸

Onze tweede onderzoeksvraag betreft de vertekeningen ten gevolge van non-

Tabel 2: Beleidsprestaties van Nederlandse gemeenten en respons (percentages)

	Beleidsprestaties				Totaal
	Vroeg gerealiseerd	Recent gerealiseerd	Deels gerealiseerd	Niets gerealiseerd	
Respons (%)	65,6	85,2	83,0	66,2	74,4
N	64	61	53	68	246

$$\chi^2 = 10,834; p = 0,013; \text{Cramér's } V = 0,210$$

Gemeenten met ontbrekende gegevens over beleidsprestaties zijn buiten beschouwing gelaten ($N = 11$)

respons in vijf 'onafhankelijke' variabelen: gemeentegrootte, politieke samenstelling van de gemeenteraad, urbanisatiegraad, taakstelling en ligging in centrum of periferie. De resultaten staan in tabel 3. Drie variabelen vertonen samenhang met non-respons: gemeentegrootte, urbanisatiegraad en taakstelling. De kleinste en grootste gemeenten retourneren de vragenlijst minder vaak dan de middelgrote gemeenten. Vooral de grootste steden blijken beduidend minder vaak te reageren. Bij de taakstelling blijken het vooral gemeenten met één groot centrum te zijn waaronder de non-respons relatief hoog is, gevolgd door gemeenten die alleen een bestaand centrum hoeven uit te breiden. Beide andere variabelen, politieke samenstelling van de gemeenteraad en ligging in centrale of perifere gebieden, blijken geen rol te spelen.

Vatten we de resultaten tot zover samen, dan blijkt niet alleen dat drie uit vijf onderzochte 'beschrijvende' of 'onafhankelijke' variabelen samenhangen met non-respons, maar ook de centrale 'afhankelijke' variabele: responderende en niet-responderende gemeenten verschillen duidelijk in geleverde beleidsprestaties.

Onze derde onderzoeksvraag betreft de gevolgen van de vertekeningen door non-respons voor onze onderzoeksuitkomsten: beïnvloeden deze vertekeningen de verbanden tussen onze variabelen? De grootte van het effect van non-respons is afhankelijk van de omvang van de non-respons (de proportie van de steekproef die de vragenlijst niet terugzendt) en van de sterkte van de verschillen tussen respondenten en non-respondenten (vergelijk Bethlehem & Kersten 1987: 144-148). In ons onderzoek is het responspercentage relatief hoog. Bovendien zijn de verschillen tussen respondenten en non-respondenten relatief bescheiden (zie de tabellen 2 en 3). We mogen daarom niet al te grote verschillen verwachten, maar hoe groot of hoe klein die verschillen zullen zijn, is moeilijk van te voren precies aan te geven.

In onze inhoudelijke analyses zijn we geïnteresseerd in de effecten van gemeentegrootte en samenstelling van de gemeenteraad op de gemeentelijke beleidsprestaties. De effecten van non-respons op het verband tussen deze twee 'onafhanke-

Tabel 3: Kenmerken van Nederlandse gemeenten en respons (percentages); N = 257

	Gemeentegrootte (aantal inwoners × 1000)					
	< 5	5-10	10-20	20-50	> 50	
Respons (%)	61,5	81,5	79,8	70,5	47,6	$\chi^2 = 13,275$
N	26	65	84	61	21	$p = 0,010$ $V = 0,227$
	Urbanisatiegraad					
	Agrari- sche ge- meenten	Verstede- lijkt platteland	Forensen- gemeenten	Kleine steden	Grote steden	
Respons (%)	76,1	75,6	80,0	73,5	36,8	$\chi^2 = 14,738$
N	71	78	55	34	19	$p = 0,005$ $V = 0,239$
	Samenstelling gemeenteraad (percentage zetels linkse partijen)					
	0	6-24	25-39	40-62		
Respons (%)	58,8	78,8	74,5	69,4		$\chi^2 = 3,612$
N	17	80	98	62		$p = 0,307$ $V = 0,119$
	Gemeentelijke taakstelling					
	Kleine uitbreiding	Een nieuw centrum, 1-3 woon- wagens	Een nieuw centrum, 4-6 woon- wagens	Een nieuw centrum, 7 of meer woonwa- gens	Twee nieuwe centra	Drie of meer nieuwe centra
Respons (%)	64,7	77,1	80,6	53,5	81,4	74,4
	17	48	67	43	43	39
						$\chi^2 = 12,969$ $p = 0,024$ $V = 0,225$
	Centrum-periferie					
	Centrale regio	Intermedi- aire regio	Semi- periferie	Periferie		
Respons (%)	72,9	76,7	64,6	79,3		$\chi^2 = 4,116$
N	48	86	65	58		$p = 0,249$ $V = 0,127$

V = Cramér's V

lijke' variabelen en beleidsprestaties zullen dan ook nader worden onderzocht. Om niet uitsluitend afhankelijk te zijn van een totaalmaat voor beleidsprestaties hebben we nog een tweede afhankelijke variabele gecreëerd: het succes van de realisering van het eerste woonwagencentrum, een aspect van de gemeentelijke beleidsprestaties.⁹

Als we de correlatiecoëfficiënten, berekend over alle gemeenten, vergelijken

met die berekend over de gemeenten die de vragenlijst hebben teruggestuurd (onze – ongewogen – ‘respondenten’), dan zien we dat de verschillen inderdaad betrekkelijk klein zijn (tabel 5, eerste twee regels). Als we ons evenwel verplaatsen in de positie van een onderzoeker die met een significantietoets als beslissingscriterium deze uitkomsten moet interpreteren, dan zien we dat hij bij drie van de vier verbanden tot tegengestelde conclusies komt. Voor alle gemeenten, maar niet voor de responderende gemeenten, geldt dat er significante, zij het tamelijk zwakke verbanden zijn tussen omvang en politieke samenstelling van de raad aan de ene kant en beleidsprestaties aan de andere kant: grotere en meer linkse gemeenten zijn minder succesvol dan kleinere en minder linkse gemeenten. Onder de responderende gemeenten, maar niet onder alle gemeenten, is er een negatief verband tussen omvang en succes van het eerste centrum, hetgeen betekent dat grotere gemeenten succesvoller zijn dan kleine! Op basis van de responderende gemeenten bereiken we dus in twee gevallen de verkeerde conclusie door het maken van een type II fout, dat wil zeggen dat we er niet in slagen een nulhypothese te verwerpen die in feite onjuist is. In het derde geval maken we de tegenovergestelde fout (type I), dat wil zeggen dat we een hypothese aanvaarden die in feite onjuist is. We stellen dan ook met nadruk, dat – hoewel de verschillen tussen de correlatiecoëfficiënten slechts betrekkelijk klein zijn – deze verschillen wel cruciaal zijn, omdat we er in drie van de vier gevallen verschillende conclusies aan verbinden.

Onze vierde en laatste onderzoeksvraag heeft betrekking op de gevolgen van herweging aan de hand van poststratificatie voor de verbanden tussen onze variabelen. We beginnen met de selectie van wegingsfactoren. Als we willen corrigeren voor non-responsvertekeningen in een afhankelijke variabele, zonder directe kennis over deze variabele, dan dienen we onafhankelijke variabelen te selecteren die zowel met non-respons samenhangen als met de afhankelijke variabele (Bethlehem & Kersten 1987: 147-148).¹⁰

Zoals we al weten, zijn drie van onze vijf onafhankelijke variabelen gerelateerd aan non-respons (tabel 3). Deze drie variabelen zijn ook gerelateerd aan beleidsprestaties.¹¹ Naast deze drie onafhankelijke variabelen selecteerden we ook de centrale afhankelijke variabele – beleidsprestaties – als wegingsfactor. Op deze manier kunnen we de resultaten van herweging met behulp van onafhankelijke en afhankelijke variabelen vergelijken.

Bij poststratificatie wordt aangenomen dat de herwegingsklassen homogeen zijn, anders gezegd: de responskansen zijn voor alle eenheden binnen deze herwegingsklassen gelijk. Zoals wij al eerder hebben opgemerkt, wordt deze aanname slechts zelden rechtstreeks geanalyseerd, ondanks allerlei twijfels die hier tegenin zijn gebracht (Schnell 1993). Wij verkeren echter in de gelukkige, maar zeldzame situatie om deze assumptie rechtstreeks te testen. We zijn vooral geïnteresseerd in de vraag in hoeverre de afhankelijke variabele verschillen in respons veroorzaakt

binnen de categorieën van de onafhankelijke (herwegings)variabelen. Als dit zo is, dan zijn de herwegingsklassen niet homogeen. Als voorbeeld presenteren wij gegevens over de herwegingsfactor gemeentegrootte (tabel 4). Omdat de twee middelste categorieën van de variabele beleidsprestaties steeds hetzelfde patroon vertonen, hebben wij ze hier samengevoegd. Tabel 4 maakt zonder meer duidelijk dat de categorieën van onze omvangsvariabele niet homogeen zijn. De respons binnen deze categorieën varieert, al naar gelang de beleidsprestaties van de gemeenten verschillen. Voor urbanisatiegraad en taakstelling geldt hetzelfde (cijfers niet weergegeven). Alle categorieën van de drie onafhankelijke variabelen die we selecteerden voor herwegingsdoeleinden, zijn in meerdere of mindere mate niet homogeen: de respons varieert binnen deze categorieën met de beleidsprestaties.

Tabel 4: Percentage respons naar gemeentelijke beleidsprestaties onder controle voor gemeentegrootte

	Gemeentegrootte (aantal inwoners $\times$ 1000)														
	< 5			5-10			10-20			20-50			> 50		
	Beleidsprestaties			Beleidsprestaties			Beleidsprestaties			Beleidsprestaties			Beleidsprestaties		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
% Resp	50	86	71	71	92	84	74	91	65	38	81	63	100	58	17
N	10	7	7	17	25	19	27	33	20	8	37	16	2	12	6
χ^2	2,464			3,392			5,528			6,672			5,000		
p	0,292			0,183			0,063			0,036			0,082		
V	0,320			0,236			0,263			0,331			0,500		

Beleidsprestaties: 1 = vroeg gerealiseerd; 2 = recent of gedeeltelijk gerealiseerd; 3 = niets gerealiseerd
 N = 246; 11 gemeenten met ontbrekende informatie over beleidsprestaties zijn buiten beschouwing gelaten

Na deze tweede voorbereidende stappen – de selectie van herwegingsfactoren en het testen van de assumptie van responshomogeniteit – gaan we nu verder met de uitgevoerde herwegingen. We zijn begonnen met herwegen voor één onafhankelijke variabele tegelijk (omvang, urbanisatiegraad, taakstelling). Vervolgens hebben we alle drie combinaties van twee onafhankelijke variabelen uitprobeerde. Daarna hebben we gewogen voor de afhankelijke variabele (beleidsprestaties) alleen. Tenslotte hebben we herwogen voor alle drie combinaties van een afhankelijke en een onafhankelijke variabele.¹² In totaal zijn dus tien verschillende pogingen tot herweging gedaan.

We beginnen met de gevolgen van herweging voor de verbanden tussen de twee onafhankelijke en de twee afhankelijke variabelen die bij de derde onderzoeksvraag centraal stonden. Zoals uit tabel 5 blijkt, leidt herweging voor een of twee onafhankelijke variabelen of alleen voor onze centrale afhankelijke variabele in de meeste gevallen niet tot uitkomsten die de waarden in de oorspronkelijke steekproef (veel) beter benaderen dan in geval van de ongewogen respondenten. Alleen

Tabel 5: Geselecteerde correlatiecoëfficiënten voor verbanden tussen centrale onafhankelijke en afhankelijke variabelen, voor alle gemeenten, en voor responderende gemeenten, ongewogen en herwogen

	Gemeente- grootte × Beleidspresta- ties	Gemeente- grootte × Suc- ces eerste woonwagen- centrum	Politieke sa- menstelling raad × Beleidspresta- ties	Politieke sa- menstelling raad × Succes eerste woon- wagencentrum
Alle gemeenten (<i>N</i> = 246)	0,158*	-0,102	0,158*	0,043
Responderende gemeenten, ongewogen (<i>N</i> = 183)	0,073	-0,178*	0,093	0,015
Responderende gemeenten, herwogen voor:				
Gemeentegrootte	0,084	-0,200*	0,088	-0,014
Urbanisatiegraad	0,112	-0,180*	0,120	0,003
Taakstelling	0,067	-0,175*	0,082	0,010
Grootte × Urbanisatiegraad	0,106	-0,181*	0,098	0,006
Grootte × Taakstelling	0,080	-0,182*	0,091	-0,003
Urbanisatiegraad × Taakstelling	0,120	-0,143*	0,092	-0,004
Beleidsprestaties	0,065	-0,159*	0,093	0,023
Grootte × Beleidsprestaties	0,159*	-0,087	0,152*	0,054
Urbanisatie × Beleidsprestaties	0,138	-0,095	0,174*	0,068
Taakstelling × Beleidsprestaties	0,067	-0,156*	0,098	0,031

Responderende gemeenten, ongewogen = gemeenten die de vragenlijst retourneerden; responderende gemeenten, herwogen = idem, na herweging voor een of meer geselecteerde variabelen. Het aantal herwogen 'respondenten' varieert als gevolg van afrondingsfouten tussen 182 en 184. Buiten beschouwing gelaten zijn gemeenten met ontbrekende gegevens over beleidsprestaties en succes van het eerste woonwagenkamp

* $p \leq 0,05$ (tweezijdig)

herweging met behulp van een onafhankelijke en een afhankelijke variabele in combinatie leidt in twee van de drie herwegingspogingen tot veel betere benaderingen van de 'ware' waarden van de correlatiecoëfficiënten. Het is opvallend dat taakstelling – van de drie onafhankelijke variabelen het sterkst gerelateerd aan beleidsprestaties en ongeveer even sterk als de andere twee aan non-respons – het hier als wegingsfactor het slechtst doet!

Vervolgens hebben we onderzocht welke effecten herweging heeft op alle 21 verbanden tussen onze vijf onafhankelijke en twee afhankelijke variabelen. De resultaten staan in tabel 6. In geval van herweging met behulp van één onafhankelij-

Tabel 6: Een vergelijking van het effect van verschillende herwegingen op correlatiecoëfficiënten

Herwegingsfactoren	Resultaten van herweging: Aantal correlatiecoëfficiënten benadert de 'ware' waarde		
	Beter	Geen verschil	Slechter
Gemeentegrootte	10	5	6
Urbanisatiegraad	11	2	8
Taakstelling	4	11	6
Gemeentegrootte × Urbanisatiegraad	9	5	7
Gemeentegrootte × Taakstelling	13	4	4
Urbanisatiegraad × Taakstelling ^a	15	4	2
Beleidsprestaties	8	7	6
Gemeentegrootte × Beleidsprestaties ^c	18	0	3
Urbanisatiegraad × Beleidsprestaties ^b	17	1	3
Taakstelling × Beleidsprestaties	13	7	1

Geen verschil: $\pm 0,005$; binomiaaltoets (beter versus geen verschil en slechter; eenzijdig):
a) $p = 0,039$; b) $p = 0,004$; c) $p = 0,001$

ke of afhankelijke variabele vertonen de uitkomsten een min of meer 'random' patroon: ongeveer even vaak levert herweging een verbetering als een verslechtering van de correlatiecoëfficiënten op. Herweging aan de hand van twee onafhankelijke variabelen levert in twee van de drie pogingen duidelijk betere resultaten op, maar alleen herweging met behulp van een onafhankelijke en een afhankelijke variabele in combinatie leidt tot acceptabele uitkomsten. Onze resultaten maken duidelijk dat herweging zeker geen garantie vormt voor meer adequate uitkomsten. Herweging met behulp van één onafhankelijke variabele is beslist af te raden, maar ook een herweging met hulp van twee onafhankelijke variabelen pakt nog te vaak negatief uit om veel vertrouwen te hebben in de uitkomsten ervan. Als gevolg van het gebrek aan homogeniteit in responsgedrag binnen de categorieën van de onafhankelijke variabelen, dat wij eerder constateerden, kan herweging met behulp van onafhankelijke variabelen hooguit gedeeltelijk succesvol zijn.

6. Conclusies

Non-respons hangt in ons onderzoek niet alleen samen met onafhankelijke variabelen, maar – belangrijker nog – ook met de centrale afhankelijke variabele, gemeentelijke beleidsprestaties: de meest en minst succesvolle gemeenten retourneren de vragenlijst minder vaak dan matig succesvolle gemeenten. Zeer succesvolle

gemeenten sturen de vragenlijst minder vaak terug vanwege gebrek aan belangstelling voor het onderwerp van studie, zeer onsuccesvolle gemeenten daarentegen omdat zij de vragenlijst als een bedreiging ervaren. De tussenliggende categorieën gemeenten die in het onderwerp zijn geïnteresseerd en zich er niet sterk door bedreigd voelen, sturen de enquête het vaakst terug. Aangezien belangstelling en gevoelens van bedreiging in tegengestelde richting werken, draagt het verband tussen beleidsprestaties en respons een 'curvilineair' karakter. Onze uitkomsten bevestigen aldus het belang van het bestuderen van het gecombineerd effect van factoren die van invloed zijn op non-respons, zoals reeds door Rosenthal en Rosnow (1975: 180-182) is bepleit. Daarnaast tonen onze resultaten aan dat sleutelinformanten die organisaties vertegenwoordigen, op dezelfde wijze reageren als individuele personen.

Het lijkt aannemelijk dat het patroon dat wij in onze gegevens aantreffen – een oververtegenwoordiging van non-respons aan beide uiteinden van een variabele die betrekking heeft op de prestaties of het functioneren van een persoon of een organisatie als gevolg van een interactie tussen belangstelling voor het onderwerp en gevoelens van bedreiging – een meer algemeen karakter draagt. Herlezing van de onderzoeksliteratuur leverde verschillende studies op die passen in hetzelfde patroon van belangstelling en bedreiging. Zo noemt Bebbington (1970: 172) een onderzoek naar verzuim in de Ierse industrie, waarin de non-respons het hoogst was voor bedrijven met een zeer hoog of juist een zeer laag verzuim. Uit onderzoek naar alcoholconsumptie blijkt dat zowel zware drinkers als personen die weinig of niet drinken, minder vaak aan onderzoek deelnemen (zie Lemmens et al. 1988). Nederhof (1981: 105) tenslotte vond dat zowel leden van rechts- en links-extreme politieke partijen als personen zonder politieke voorkeur aangaven minder vaak deel te nemen aan survey-onderzoek. *Onze uitkomsten en de aangehaalde voorbeelden maken duidelijk dat het van groot belang is om aandacht te besteden aan het gecombineerde effect van factoren die tot non-respons leiden, zoals belangstelling en gevoelens van bedreiging die samenhangen met iemands prestaties of functioneren.* Als – naar we verwachten – het patroon dat we hebben gevonden een meer algemeen karakter draagt, zijn de gevolgen ervan ernstig, aangezien het zowel gevolgen heeft voor de verbanden tussen onafhankelijke en afhankelijke variabelen als voor pogingen om door middel van herweging voor deze vertekeningen te corrigeren.

Onze studie toont aan dat de correlatiecoëfficiënten tussen onafhankelijke en afhankelijke variabelen worden beïnvloed door vertekeningen ten gevolge van non-respons, zelfs bij een relatief hoge respons en bij tamelijk bescheiden verschillen tussen respondenten en non-respondenten. Hoewel het effect niet groot is, leidt het in geval van hypothesetoetsing tot verschillende conclusies. Dientengevolge lijkt herweging een adequate strategie om voor non-responsvertekeningen te corrigeren. We hebben evenwel laten zien dat herweging met behulp van een of

twee onafhankelijke variabelen op haar best kleine en verwaarloosbare effecten heeft op de bestudeerde correlatiecoëfficiënten. Interessant genoeg leidt herweging met behulp van de afhankelijke variabele alleen evenmin tot betere resultaten. Alleen herweging door een onafhankelijke en een afhankelijke variabele in combinatie leidt tot aanvaardbare resultaten. Deze uitkomsten stemmen overeen met die van Schmeets en Molin (1990), die eveneens aantoonde dat herweging aan de hand van onafhankelijke variabelen slechts geringe effecten sorteert. Zij vonden ook dat herweging met behulp van onafhankelijke en afhankelijke variabelen samen betere resultaten opleverde.

Ons onderzoek bevestigt dat respondenten en non-respondenten van elkaar verschillen in houdingen en gedragingen. De bereidheid om al dan niet deel te nemen aan een survey-onderzoek hangt direct samen met deze verschillen in houding en gedrag. Zo blijkt dat waar de ondervraagden weinig belangstelling hebben voor het ontwerp van studie, of waar zij vragen hierover bedreigend achten, zij minder vaak aan onderzoek meedoen. Hiermee is echter nog niet alles gezegd. Onze gegevens tonen ook aan, zoals Bradburn (1992: 395) reeds veronderstelde, dat respondenten en non-respondenten met dezelfde demografische kenmerken verschillende antwoorden geven op dezelfde inhoudelijke vragen. Daarmee hebben wij empirisch aangetoond dat de centrale aanname bij herweging – homogeniteit van responskansen binnen herwegingsklassen – in praktisch onderzoek onhoudbaar is. Waar het gebrek aan homogeniteit wordt veroorzaakt door de afhankelijke variabele, zoals gewoonlijk het geval zal zijn, vormt herweging geen oplossing, juist vanwege het gebrek aan informatie over de afhankelijke variabele. Daarom kan men met behulp van herweging gebaseerd op onafhankelijke variabelen hooguit beperkte resultaten bereiken.

Wij concluderen dat slechts herweging met behulp van onafhankelijke en afhankelijke variabelen in combinatie aanvaardbare resultaten oplevert. In praktisch onderzoek biedt herweging dan ook, juist omdat de relevante informatie over niet-respondenten ontbreekt, geen soelaas voor het probleem van vertekeningen door non-respons. De enige echte oplossing voor het non-responsprobleem is dus nog steeds het minimaliseren van de non-respons.

Noten

1. Gaarne danken wij Martha Bijlholt, Lo Brunt, Joop Ellemers en Harry Hüttner voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel. Wij zijn Hans Knol erkentelijk voor zijn suggestie om in tabel 6 de binomiaaltoets toe te passen.

2. Poststratificatie houdt in ons geval in dat de oorspronkelijke steekproef wordt opgedeeld in een aantal strata. Wordt één variabele gebruikt voor wegingsdoeleinden, dan vormen de klassen van deze variabele de strata. Gebruiken we twee of meer variabelen gelijktijdig om te wegen, dan vormen de combinaties van de klassen van deze variabelen, die ontstaan door kruistabellering, de strata. Vervolgens worden aan deze strata gewichten toegekend, zo-

danig dat herweging met behulp van deze gewichten ertoe leidt dat de verdeling van de betrokken variabele(n) in de gerealiseerde steekproef (dat wil zeggen onder de responderende gemeenten) in overeenstemming wordt gebracht met die in de oorspronkelijk getrokken steekproef (responderende en non-responderende gemeenten samen).

3. In enkele gemeenten is gedurende de looptijd van het eerste provinciale plan de taakstelling tussentijds gewijzigd. In deze gevallen is voor de selectie uitgegaan van de laatste taakstelling. Twee nabuurgemeenten die hun taakstelling hadden gecombineerd, zijn door ons als één geval geteld.

4. De vragenlijst is overwegend door ambtenaren ingevuld. Slechts in vijf gemeenten is dit door de burgemeester of een wethouder gedaan.

5. In vier gevallen kon de gemeentelijke taakstelling door ons niet worden vastgesteld (zie tabel 1). Daarnaast waren we in nog eens elf gevallen niet in staat de voortgang van de beleidsuitvoering bevredigend vast te stellen.

6. Ten gevolge van ontbrekende gegevens (zie noot 5) zijn de meeste analyses feitelijk gebaseerd op 246 gemeenten (257 minus 11).

7. De eerste provinciale woonwagenvplannen zijn van start gegaan in de periode 1978-1980.

8. Van de 24 'niet-geïnvolveerde' gemeenten die een bestaand woonwagencentrum moesten handhaven, kan eveneens gezegd worden dat zij weinig belangstelling zullen hebben voor het onderwerp van ons onderzoek en dat zij daarom eveneens relatief weinig zullen responderen. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn: 71% heeft de vragenlijst geretourneerd. Dit percentage ligt duidelijk dichterbij het responspercentage van de meest en de minst succesvolle gemeenten (66% in beide categorieën) dan bij dat van de matig succesvolle gemeenten (85 respectievelijk 83%).

9. Succes van realisering van het eerste woonwagencentrum is als volgt gecodeerd: (1) vroeg succesvol; (2) recent succesvol; (3) niet succesvol. Succes van realisering van het eerste centrum vertoont slechts zwakke samenhang met non-respons (χ^2 -kwadraat = 5,057, $p = 0,080$; Cramér's $V = 0,143$). Van onze drie onafhankelijke weegfactoren is alleen taakstelling significant gerelateerd aan succes van het eerste centrum (χ^2 -kwadraat = 28,777, $p = 0,001$; Cramér's $V = 0,242$). Zoals verwacht kon worden, hangen beide afhankelijke variabelen – gemeentelijke beleidsprestaties en succes van realisering van het eerste woonwagencentrum – tamelijk sterk samen ($r = 0,638$).

10. In de praktijk moeten onderzoekers vaak aannemen dat de geselecteerde onafhankelijke variabelen ook daadwerkelijk samenhangen met de afhankelijke variabele. Zekerheid hierover heeft men vaak niet, hoewel reeds verricht onderzoek of logisch redeneren voor ondersteuning van de keuze kunnen zorgen. Daarnaast zien we ook wel dat de keuze van wegingsfactoren plaatsvindt op basis van het verband tussen onafhankelijke en afhankelijke variabelen *onder de respondenten*. Hierbij gaat men er dus stilzwijgend van uit dat dit verband ook geldt voor de gehele oorspronkelijke steekproef. Maar juist de vertekeningen ten gevolge van de non-respons kunnen ertoe leiden dat deze samenhang niet of niet in die vorm opgaat, zoals wij al bij onze derde onderzoeksvraag hebben kunnen constateren.

11. Omvang $\times$ beleidsprestaties: $r = 0,158$; urbanisatiegraad $\times$ beleidsprestaties: $r = 0,146$; taakstelling $\times$ beleidsprestaties: $r = 0,244$ ($N = 246$).

12. Een probleem dat zich voordoet bij poststratificatie, met name wanneer voor meer dan een variabele tegelijk wordt herwogen, is het probleem van lege cellen: bepaalde combinaties van de variabelen ontbreken onder de respondenten, waardoor hiervoor geen herwegingsgewichten berekend kunnen worden. In ons onderzoek vormen lege cellen geen groot probleem. Hooguit ontbreken een of twee zeer weinig voorkomende combinaties, die te zamen nooit op meer dan twee procent van alle gevallen in de originele steekproef betrekking hebben.

Geraadpleegde literatuur

- Bebbington, A.C. (1970), The Effect of Non-Response in the Sample Survey with an Example. *Human Relations*, 23, 169-180.
- Bethlehem, J.G., & H.M.P. Kersten (1987), Nonrespons in de praktijk. *Jaarboek van de Nederlandse Vereniging van Marktonderzoekers 1987-88*, 139-160.
- Bradburn, N.M. (1992), A Response to the Nonresponse Problem. *Public Opinion Quarterly*, 56, 391-397.
- Clausen, J.A., & R.N. Ford (1947), Controlling Bias in Mail Questionnaires. *Journal of the American Statistical Association*, 42, 497-511.
- Cotton, C.C., & B.D. Wonder (1982), Mail Survey Response Rate and Corporate Size. *Psychological Reports*, 51, 1218.
- Dalecki, M.G., J.C. Whitehead & G.C. Blomquist (1993), Sample Nonresponse Bias and Aggregate Benefits in Contingent Valuation: An Examination of Early, Late and Nonrespondents. *Journal of Environmental Management*, 38, 133-143.
- Dillman, D.A. (1978), *Mail and Telephone Surveys: The Total Design Method*. New York: Wiley.
- Dillman, D.A. (1991), The Design and Administration of Mail Surveys. *Annual Review of Sociology*, 17, 225-249.
- Donald, M.N. (1960), Implications of Nonresponse for the Interpretation of Mail Questionnaire Data. *Public Opinion Quarterly*, 24, 99-114.
- Ellis, R.A., C.M. Endo & J.M. Arner (1970), The Use of Potential Nonrespondents for Studying Nonresponse Bias. *Pacific Sociological Review*, 13, 103-109.
- Faria, A.J., & J.R. Dickinson (1992), Mail Survey Response, Speed, and Cost. *Industrial Marketing Management*, 21, 51-60.
- Fluttert, P.H.M. (1980), Wat is een respons van 80% waard?: een onderzoeksnotitie. *Sociologische Gids*, 27, 160-165.
- Fried, R.C. (1980), Party Politics and Performance: The Case of Dutch Cities. *Acta Politica*, 15, 61-110.
- Gannon, M.J., J.C. Nothorn & S.J. Carroll Jr. (1971), Characteristics of Nonrespondents among Workers. *Journal of Applied Psychology*, 55, 586-588.
- Gooding, R.Z., & J.A. Wagner III (1985), A Meta-Analytic Review of the Relationship between Size and Performance: The Productivity and Efficiency of Organizations and Their Subunits. *Administrative Science Quarterly*, 30, 462-481.
- Goyder, J. (1987), *The Silent Minority: Nonrespondents on Sample Surveys*. Oxford: Polity Press.
- Goyder, J., & J.M. Leiper (1985), The Decline in Survey Response: A Social Values Interpretation. *Sociology*, 19, 55-71.
- Green, K.E. (1991), Reluctant Respondents: Differences Between Early, Late and Nonresponders to a Mail Survey. *Journal of Experimental Education*, 59, 268-276.
- Groves, R.M., R.B. Cialdini & M.P. Couper (1992), Understanding the Decision to Participate in a Survey. *Public Opinion Quarterly*, 56, 475-495.
- Holt, D., & T.M.F. Smith (1979), Post Stratification. *Journal of the Royal Statistical Society*, 142, 33-46.
- Hox, J.J., & E.D. de Leeuw (1993), Nonrespons bij schriftelijke vragenlijsten, telefonische interviews en face-to-face interviews; een vergelijkende meta-analyse. *Kwantitatieve Methoden*, 14, no. 43 (mei), 59-78.
- Kirchner, W.K., & N.B. Mousley (1963), A Note on Job Performance: Differences between

- Respondent and Nonrespondent Salesmen to an Attitude Survey. *Journal of Applied Psychology*, 47, 223-224.
- Larson, R.F., & W.R. Catton Jr. (1959), Can the Mail-Back Bias Contribute to a Study's Validity? *American Sociological Review*, 24, 243-245.
- Lemmens, P.H.H.M., E.S. Tan & R.A. Knibbe (1988), Bias due to Nonresponse in a Dutch Survey on Alcohol Consumption. *British Journal of Addiction*, 83, 1069-1077.
- Namenwirth, J.Z., R.L. Miller & R.P. Weber (1981), Organizations Have Opinions: A Redefinition of Publics. *Public Opinion Quarterly*, 45, 463-476.
- Nederhof, A.J. (1981), *Some Sources of Artifact in Social Science Research: Nonresponse, Volunteering and Research Experience of Subjects*. Dissertatie Rijksuniversiteit te Leiden.
- O'Neil, M.J. (1979), Estimating the Nonresponse Bias Due to Refusals in Telephone Surveys. *Public Opinion Quarterly*, 43, 218-232.
- Pearl, D.K., & D. Fairley (1985), Testing for the Potential for Nonresponse Bias in Sample Surveys. *Public Opinion Quarterly*, 49, 553-560.
- Rosenthal, R., & R.L. Rosnow (1975), *The Volunteer Subject*. New York: Wiley.
- Schmeets, J.J.G., & E.J.E. Molin (1990), Nationaal Kiezersonderzoek 1989: Constructie en Evaluatie van Weegmodellen in Kiezersonderzoek. Tweede versie. Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Schnell, R. (1993), Die Homogenität sozialer Kategorien als Voraussetzung für 'Repräsentativität' und Gewichtungungsverfahren. *Zeitschrift für Soziologie*, 22, 16-32.
- Seidler, J. (1974), On Using Informants: A Technique for Collecting Quantitative Data and Controlling Measurement Error in Organization Analysis. *American Sociological Review*, 39, 816-831.
- Steeh, Ch.G. (1981), Trends in Nonresponse Rates, 1952-1979. *Public Opinion Quarterly*, 45, 40-57.
- Stinchcombe, A.L., C. Jones & P. Sheatsley (1981), Nonresponse Bias for Attitude Questions. *Public Opinion Quarterly*, 45, 359-375.
- Van Engelsdorp Gastelaars, R.E., W.J.M. Ostendorf & S. de Vos (1980), *Typologieën van Nederlandse gemeenten naar stedelijkheidsgraad: Milieu-differentiatie en maatschappelijke ongelijkheid binnen Nederland*. Monografieën Volkstelling 1971, Deel 15B. Den Haag: Staatsuitgeverij.